

HUSZÁR ÁGNES: EÖTVÖS KÁROLY NAGY PERE

Te paizsodat ragadd elő,
Én segedelmemre állj elő!
XXXV. Zsoltár

1882. április elsején eltűnt Tiszaeszláron egy tizennégy éves cseléd lány, Solymosi Eszter. A faluban és környékén hamar lábra kapott a híresztelés, miszerint a helyi zsidók néhány idegen segítségével megölték a lányt, hogy vérével az ünnepi pászkához keverjék. A tizenkilencedik század végén már anakronisztikusnak tűnő vérvád napok alatt országos botrányra dagadt. A sajtó felkapta a hírt, egyre újabb borzalmas részlettel gazdagítva a történetet. A politika szférája sem maradt érintetlen: a képviselőházban kérdéseket intéztek a kormányhoz és intézkedéseket sürgettek. A parlamentben ekkor már működött egy antiszemita párt, ennek egyik aktív tagja Ónody Géza tiszaeszlári képviselő volt. (1883-ban meg is jelentetett egy elfogult könyvet az esetről.) A közvélemény nyomására megindult a nyomozás az ügyben. A vizsgálat vezetésével a vármegye 1882 májusában egy fiatal és bűnügyekben tapasztalatlan aljegyzőt bízott meg, Bary Józsefet. Vizsgálóbíróként ő vezette a nyomozást és rögtön meg is kezdte a tanúkihallgatásokat. A legfőbb tanú egy Sarf Móric nevű tizennégy éves fiú volt, aki rituális gyilkossággal vádolta a falusi zsidókat, köztük tulajdon apját is.

AZ ESET

Solymosi Eszter tizennégy esztendő tisztaeszlári lány 1882 tavaszán elszegődött az Újfaluban lakó Huri Andrásnéhoz. Anyjának, özv. Solymosi Jánosnénak még két gyermeke volt, a huszonnégy éves János és a tizenhét éves Zsófi, idősebb fia, Sándor nem sokkal előbb halt meg. Eszter tizenkét éves koráig anyja mellett maradt, akkor cselédsorba került, egy évig Papp Albertnél szolgált, majd Olajos Bálintnénál, év elején visszament anyjához. Két hónapig nem állt új szolgálatba, innen került március elején Hurinéhoz, fizetése évi 15 forint és egy pár csizma volt. Április elsején kimeszelték Huriék házát, Solymosi Esztert festékért küldték az Ófaluba, a kislány eltűnt, anyja április 4-én felkereste Vencsellőn Jármay Jenő szolgabíró, és bejelentette az esetet. Hivatalos körözést bocsátottak ki. Néhány nap múlva a faluban és később a sajtóban az a hír terjedt el, hogy Solymosi Esztert a zsidók ölték meg, a templomba hívták, nyakát elvágta, hogy vérével húsvéti pászkájukba keverjék. Solymosiné május 4-én újra elment a szolgabíróhoz, és követelte a vizsgálatot. A községi bíró, Farkas Gábor május 6-án vizsgálatot tartott. „Kihallgatták” Sarf Samu négyéves és kilenc hónapos gyermekét, aki „bevallotta”, hogy Solymosi Eszter nyakát a zsidók vágta el a zsinagógában. Bary József aljegyző, kiküldött vizsgálóbíró május 16-án rendeli el a nyomozást. Adamovics József tiszaeszlári lelkész „Egy lány eltűnésének titokzatos esete” című cikke május 20-án jelenik meg a Magyar Állam-ban, Solymosi Eszter meggyilkolásával vádolja az április 1-jén, szombaton, az eszlári templomban összegyűlt zsidókat. Május 21-én megkezdődnek a letartóztatások, 23-án Ónody Géza, 24-én Istóczy Győző megerősíti a parlamentben a vérvád gyanúját, újabb letartóztatásokat követelnek, a zsidósággal való teljes leszámolást. A Dunántúlon és az északi megyékben antiszemita zavargások robbannak ki. Sarf Samu bátyját, a tizenhárom és fél éves Sarf Móricot vizsgálati fogságba helyezik, Recsky András csendbiztos elkülöníti, de a fiú semmit sem tud Solymosi Eszter eltűnéséről. A kihallgatások harmadik napján Bary József átadja Sarf Móricot a csendbiztosnak, és Nyíregyházára viteti. Útközben egy éjszakát Nagyfaluban töltenek, Recsky megfenyegeti, később veri a gyereket, aki hajnalra megerősíti öccse vallomását. Bary József intézkedik elkülönítéséről. Both Menyhért királyi ügyész döntése: „Sarf Móric vallomása netáni visszavonásának vagy

módosításának megakadályozása céljából továbbra is felügyelet alá helyeztessék.” Bary ezután újabb letartóztatásokat rendel el. Valamennyi gyanúsított visszautasítja a vádat

Sarf Móric vallomása alapján gyanúsítottként őrizetbe vettek néhány tiszzaeszlári zsidót, köztük Sarf Józsefet, a fiú apját. Védőőrizetbe vették magát a gyermekkorú tanút is.

A gyanú megalapozása vagy megdöntése csak az állítólagos áldozat holttestének ismeretében lett volna lehetséges. Solymosi Eszter azonban nem került elő, hiába ásták fel a gyanúsítottak kertjét. Június 17-én kifogták a Tiszából egy női hullát, aki feltűnő hasonlóságot mutatott Solymosi Eszterrel, de a vízben töltött hónapok következtében egyértelmű azonosításra nem volt lehetőség. Ezen a testen semmiféle gyilkosságra utaló nyomot nem találtak. Ez azonban nem oszlatta el a gyanút, sőt, tovább erősítette. Gyanúba fogták a holttestet megtaláló tutajosokat. Azzal vádolták őket, hogy az eszlári zsidók megbízása alapján egy idegen holttestet próbáltak a meggyilkolt Eszter helyébe csempészni. Ez idő tájt az eszlári zsidók elleni gyűlölködő megnyilvánulások egyre brutálisabbak lettek, az egész ország zsidósága rettegettségben élt. A fenyegető jelek hatására a Zsidó Központi Iroda döntő lépésre szánta el magát. 1882 júniusának végén felkérte az ország egyik népszerű politikusát és sikeres ügyvédjét, Eötvös Károlyt, hogy vállalja el a megvádolt zsidók jogi képviselését.

Akihez fordultak, a dunántúli (ahogy ő maga szokta mondani: túladunai) protestáns értelmiség jellegzetes képviselője volt. 1842ben született a Veszprém megyei Mezőszentgyörgyön re-formátus kismemesi családban. Tanulmányait a híres pápai református kollégiumban végezte, itt volt a jogakadémia diákja is. Politikai beállítottságára és személyes bátorságára jellemző, hogy 1863-ban, veszprémi joggyakornoksága idején letartóztatták az Almásy Pál-féle Habsburg-ellenes összeesküvésben való részvételéért. A komáromi várbörtönből apjának egyik ügyvéd barátja szabadította ki. Jogász lett, megyei képviselő. 1871-ben a veszprémi királyi törvényszék mellé közzvádló királyi ügyésznek nevezték ki. Közben tanított is, 1866-ban nevezték ki a pápai jogakadémia bölcsészeti tanszékének vezetőjévé. Szépirodalmi műveket már fiatalkorától kezdve írt, Veszprém címmel "vegyes tartalmú hetilapot" adott ki, ebben jelentek meg első versei, elbeszélései. Irodalmi működését egész tevékeny élete során folytatta. Legnépszerűbbeké szeretett szülőföldjét felidéző művei váltak, az Utazás a Balaton körül és a Bakony. Napjainkban is szívesen olvassák őket élvezetes stílusuk és a kort felidéző atmoszférateremtő erejük miatt.

Eötvös politikusi pályája harminc éves korában kezdődött. 1872-ben a veszprémi választókerület országgyűlési képviselőjévé választotta, s ő a parlamentben a Deák-párthoz csatlakozott. A képviselőház egyik vezérszónokaként politikai és társasági sikereket aratott, szellemes beszédeit hosszasan idézték a korabeli újságok. Politikai népszerűségére jellemző, hogy 1881-ben már húsz választókerület jelölte képviselőnek. Ekkor már csatlakozott a Kossuth nézeteit képviselő 1848-as és Függetlenségi Párthoz. Jogászi pályája is jól alakult. 1878ban Budapesten megnyitott ügyvédi irodájában időnként harmincan is dolgoztak.

Ezt az élete derekán levő, sikeres és népszerű embert kérte meg a Központi Iroda a vérváddal megvádolt zsidók védelmének ellátására. Ő már azelőtt is figyelemmel kísérte az ügyet, jogi szempontból érdekelte is, de, mint az események után húsz évvel írott A nagy per, mely ezer éve folyik, s még sincs vége című könyvében vallotta, "nagy harc kerekedett gondolkodásomban és érzéseimben", hogy elvállalja-e a jogi képviselést. (Eötvös szavait a továbbiakban is ebből a könyvből idézzük.) Mindenekelőtt politikustársaival vitatta meg döntése várható következményét. Váratlanul különös politikai helyzettel kellett szembesülnie. Mint közölték vele, kormánypárti és ellenzéki képviselők szövetkeznek Tisza Kálmán

miniszterelnök megbuktatására. Nekik nagyon is kapóra jött a tiszzaeszlári ügy, úgy vélték, a feltámadt antiszemitizmus következtében könnyen egy - zsidó pénzekkel kapcsolatos - korrupciós intrikába keverhetik és megbuktathatják a miniszterelnököt. Eötvösnek feltárták a helyzetet és felajánlották neki az újonnan szerveződő Tisza-ellenes párt vezetői székét. Eötvös tiszta jellemétől azonban távol állt az efféle politikai intrika. Elutasította az ajánlatot, mert úgy gondolta, "a felekezeti gyűlölség utálatos eszköz politikai célok elérésére. Ha e gyűlölködés megerősödik: a tömeg legrosszabb szenvedélyeit kelti föl s ingerli kitörésre. Ehelyett azt tanácsolom: álljunk a felekezeti izgatás elé egész mellel, s küzdjük le azt egész elszántsággal."

Eötvös döntése pillanatában tisztában volt vele, hogy nemcsak egy ragyogó politikai karrier lehetőségét utasította el magától, hanem ismerőseinek, pártbeli barátainak jó részével is szembe került.

Még egy indoka volt arra, hogy politikai pályafutását veszélyeztetve az igaztalanul megvádolt zsidók segítségére siessen, a kálvinista erkölcsiség együttérzést követelő parancsa: "Kétszáz év előtt a mi egyházainkat, a magyar protestánsokat is gyilkos eréllyel üldözte a felekezeti dühöngés ürügye alatt a habsburgi erőszak, rokonainkat hóhér kezébe, egyházaink lelki tanítóit gályarabságra hurcolták: vajon a közélet szereplő férfiai megengedhette volna-e magának akkor, hogy az üldözöttek keserű jajgatása elől füleit bezárja, s a védelem enyhítő segítségét megtagadja?"

Eötvös Károly elvállalta a védelem vezetését, segítőtket kért fel maga mellé és elkezdte több mint egy éven át tartó heroikus munkáját. Leutazott a Nyírségbe, felderítette az eset körülményeit, beszélt a tanúkkal és megvizsgálta a fogva tartottak körülményeit. A nagy perrel írott könyvéből kiviláglik az aprólékos gondosság, amellyel a perben szereplő személyek életét felderítette, a magyar élet és a nemzetiségként itt élő zsidóság mindennapjainak aprólékos ismerete, a szegények és együgyűek iránti minden érzélgőségtől mentes együttérzése és ragyogó jogászai intelligenciája. Egész személyiségevel vetette bele magát a küzdelembe. Mint maga írta húsz évvel később: "jogtudó vagyok, védő voltam a nagy perben, író vagyok, szeretek búvárkodni a lelkekben, s megfigyelni a természet tüneteit."

Azonnal felismerte, hogy az egyik perdöntő mozzanat a Tiszából kifogott holttest azonosítása lehet. Mivel meggyőződött arról, hogy az első halottszemle felületes megállapításokon és elfogult, megfélemlített tanúk vallomásán alapult, a legnevesebb budapesti patológusokat kérte fel a holttest vizsgálatára. Majd amikor ezek a jegyzőkönyvek sem hozták meg a várt eredményt, külföldi tudósoktól szerzett be szakvéleményt a csontmaradványok életkorának megállapítására. Addig még soha nem jártak el magyarországi büntetőperben hasonló alaposággal és felkészültséggel földi maradványok vizsgálatakor. Eötvös szívóssága és igényessége a magyarországi törvényszéki orvostannal szemben is magas mércét állított fel, s ez a továbbiak számára is zsinórmértékül szolgált.

A védelem perelőkészítő munkáját megnehezítette az "eszélős kor" zsidógyűlölete, hiszen tapasztalnia kellett, hogy "a vérvád babonája ott rejtőzik nemcsak a babonás köznépek, hanem a tanult művelt embernek, sőt a bírának a lelkében is". Eötvös azonban nem hagyta eltántorítani magát. Hosszasan beszélgetett az események szereplőivel és a lehetséges tanúkkal. Gondosan vigyázott arra, hogy tanúvallomásukban ne befolyásolja őket, jellemükről, helyzetükről akart magának reális képet alkotni. Azt kellett látnia, hogy az idő múltával még az eredetileg elfogulatlan tanúk emlékezete is elhomályosult, a közhangulat és rokonaik, ismerőseik hatására elbátortalanodtak. A halottcsempészéssel vádolt tutajosokat a

börtönben megkínózták és beismerő vallomás tételére kényszerítették. A koronatanúként felléptetni szándékozott Sarf Móricot kiragadták eredeti környezetétől, s családja ellen hangolták.

A nagy per tárgyalása Solymosi Eszter eltűnése után jóval több, mint egy évvel, 1883. június 19-én kezdődött el és augusztus 3-áig tartott. Ekkorra az ország közvéleményének jó része már "szentül hitte, hogy a vád tökéletesen bizonyos". Türelmetlenül várták a gyilkosok elítélését. Ebben a légkörben lépett Eötvös a védelem vezetőjeként a bíróság elé. Tudatában volt annak, hogy rendkívül fontos a tárgyalóteremben elhangzott minden szó rögzítése. A bíróságtól hites gyorsírókat alkalmazását kérte, ez abban a korban nem tartozott a szokásos eljáráshoz. Az országgyűlés is csak 1847 óta foglalkoztatott gyorsírókat. A bíróság helyt adott Eötvös szokatlan kérelmének, így a nagy per lett az első olyan magyarországi büntetőper, amelynek jegyzőkönyvei gyorsíróval lejegyzés alapján készültek.

A per nagy nyilvánosság előtt zajlott le. A nyíregyházi nagy tárgyalóteremben kétszázharminc fizető érdeklődő ült. A nyári melegben nyitva voltak az ablakok, az épület előtt állva több százan hallgatták a tárgyalást. A meggyötört tanúknak a tárgyalóteremben a félelmetes hírű Bary vizsgálóbíró előtt kellett elhaladniuk. Eötvös hiába kérte a bíróság elnökét, hogy zárja ki a nyomozás vezetőjét a tárgyalásról. A bíróság előtt sorra jelentek meg a közvélemény nyomásától és a vizsgálóbíró embereitől megfélemlített falusi emberek. Néhányuk erkölcsi tartását azonban nem lehetett megtörni, ők végig kitartottak az igazság mellett. A legnagyobb feltűnést a vád tanújaként megjelenő Sarf Móric szavai váltották ki, ennek hatására apja megszaggatta ruháit és megtagadta fiát. "A tanú úgy mondta el a vallomását, mint a gyerek az iskolai feladványt. Gyorsan, szavalva, megakadás nélkül, írónoki elmének irodalmi nyelvén, s nem az eszlári parasztnak népies nyelvén". Mikor Eötvös megkérdezte, nem tudná-e a tanú vallomását versben is elmondani, a tárgyalóterem közönsége vádló indulattal fordult a védő ellen. A városbeli zsidók testőrséget szerveztek Eötvös és ügyvédtársai védelmére, de merényletre szerencsére nem került sor.

Eötvös július 30-án hétórás védőbeszédben foglalta össze érveit a megvádolt zsidók ártatlansága mellett. Magának és társainak egy éves munkájába került, hogy a kórbonctani adatok és az ellentmondó tanúvallomásokból kibontakozó események alapján bebizonyítsa, hogy Solymosi Eszter nem lett rituális gyilkosság áldozatává. Az elfogulatlan hallgatók elhitték neki, hogy "a szegény lányka lelkére egy szempillantásig iszonyú súllyal rányomakodott az élet, közel volt a Tisza csöndes folyása: ember nem volt, ki szemmel kísérte volna, se közel, se távol, s abban a pillanatban keserű szívvel, jajszó nélkül, önként átengedte nehéz életét a könnyű halálnak."

A bíróság ítéletében kimondta, hogy nincs bizonyíték arra, hogy Solymosi Esztert a zsidók ölték meg. A Tiszából kifogott holttestről megállapította, hogy az lehetett az eltűnt leányé, de teljes bizonyosságot nem állapított meg. A bíróság ítéletét később a másod- és harmadfokú bíróság is helyben hagyta. A több mint egy évig fogságban sínylődő vádlottakat szabadlábra helyezték. Úgy tűnt, győzedelmeskedett az igazság. Eötvös Károly megnyerte a maga nagy perét, s a magyar igazságszolgáltatás is jól vizsgázott a nemzetközi érdeklődéstől kísért ügyben. Ezekben a napokban nagy világlapok tudósítottak a perről, nem egy saját tudósítóját küldte el Nyíregyházára: "Csodálatosan érdeklődött a mívelt világ a nagy per eredménye iránt. Amerikai nagy hírlapok hasábjait napokig a per folyamáról. Jöttek hozzám hosszú iratok Amerikából, jöttek Moszkvából, Rigából, a felső-volgai Szamarából, a Szentföldről, Egyiptomból és a dél-afrikai Johannesburgból is. Fölkeresett Budapesten egy indiai férfiú azzal a szóval, hogy látni akarta azt az európai embert, akiről Bombayban, angol

és hindu nyelvű hírlapokban egy hónapon át többet olvasott, mint szeretett császárnéjukról vagy Bismarck hercegről."

Eötvös az ítélethirdetés után pár napig még Nyíregyházán maradt. Nem akarta a vád tanúját, az apját vérváddal illető gyermekkorú Sarf Móricot a vármegye kezében hagyni. Mivel a vármegye nem teljesítette az ügyvédi kérést, Eötvös egyenesen Tisza Kálmán miniszterelnök közbenjárását kérte. Ő leiratot intézett a vármegyéhez, így Eötvös Pestre vihette a gyereket. Itt a fiú a Központi Iroda munkatársaihoz került, akik Hollandiába segítették. Módja lett rá, hogy megbánja és jóvá tegye a családjá és az övéi ellen tett hamis vallomást.

Eötvös tehát megnyerte az évszázad perét. Megbízója, a Központi Zsidó Iroda megtérítette költségeit és a korban szokásos honoráriumot is kifizette neki. Ahogy előre sejtette, politikai pályafutása megtört: 1884-ben már egyetlen választókerület sem jelölte országgyűlési képviselőnek az ellenségei által "fősaktervédőként" emlegetett ügyvédet. Eötvös a tiszta emberek szuverenitásával vállalta a helyzetet. Hadd zárják az ő szavai ezt az emlékéét felidéző írást: "Az úgynevezett népszerűtlenség az én nevemet és alakomat vette körül legjobban. Engem okolt s engem kárhoztatott a tömeg azért, hogy a vérvád szétfoslott, s a vádlottak megmenekültek. Nem törődtem vele. A népszerűség nagy kincs, sok nemes öröm forrása. De vagy gyöngye vagy hitvány lélek az, aki a népszerűséget célnak tekinti."